

ЖУРНАЛ «ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ»
ОСНОВАН В 2002 ГОДУ
ВЫХОДИТ ЕЖЕКВАРТАЛЬНО

Зарегистрирован
в Министерстве юстиции
Кыргызской Республики
Регистрационный № 716
от 14 марта 2002 г.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ

№ 1, 2005

БИШКЕК 2005

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

НАЦИОНАЛЬНАЯ АТТЕСТАЦИОННАЯ КОМИССИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Главный редактор – академик НАН КР
У.А. Асанов

Зам. главного редактора – д. и. н., профессор
Нур уулу Досбол

Председатель Совета редколлегии – член-корр. НАН КР,
Т. Б. Бекболотов

Ответственный редактор – **Д.С. Жапаров**, профессор

Редколлегия:

А. А. Айдаралиев	академик НАН КР
А. Ч. Какеев	академик НАН КР
И. М. Ботбаев	академик НАН КР
А. Ж. Жайнаков	академик НАН КР
Б. Н. Мурзубраимов	академик НАН КР
Ж. Ш. Шаршеналиев	академик НАН КР
М. М. Мамытов	член-корр. НАН КР
С. А. Абдраимов	д.т.н., профессор
Р. О. Оморов	член-корр. НАН КР
Д. К. Кудаяров	член-корр. НАН КР
Б. А. Арапов	д.ф.м.н., профессор
М. Ш. Тулемышев	д.т.н., профессор
А. К. Калдыбаев	д.ф.м.н., профессор
И. К. Акылбеков	д.м.н., профессор

<i>Китарова Г.С.</i> ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ РЯДА ФАКТОРОВ, ВЫЯВЛЯЕМЫХ ПРИ АЛЛЕРГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЯХ У ДЕТЕЙ.....	135
<i>Казманбетова А.Ш., Шаршембиев Ж.С.</i> МЕТОДИКА И РЕЗУЛЬТАТЫ ПУРОЖНЫХ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ РЕЖИМОВ ДВИЖЕНИЯ ГРУЗОВОГО АВТОМОБИЛЯ КАМАЗ-5320 ПО МРУНТОВЫМ ДОРОГАМ.....	137
<i>Иманкулова А.С., Турисбекова Н.К.</i> ИССЛЕДОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКИХ СВОЙСТВ БАЗАЛЬТОВЕЩНО-СЕРБИТИНОЙ ОСНОВЫ КОМПОЗИЦИОННОГО МАТЕРИАЛА.....	140
<i>Эсеналиев Т.Д., Син Г.А., Уметалиева Т.Ж.</i> ЖЕНЩИНЫ В ВОСТОЧНЫХ ЕДИНОБОРСТВАХ.....	144
<i>Мухтар кызы Керез</i> ГИДРОХИМИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕК ЧУЙСКОЙ ДОЛИНЫ.....	146
<i>Юлай И.В.</i> ДЕМОКРАТИЯ КАК ФОРМА ЗАПАДНОЙ КУЛЬТУРНОЙ АГЕНЦИИ.....	149
<i>Андишев Д.Б.</i> МЭЗИЛ ТАЛАБЫН ОРТЕ ТУЙГАН ЖАЗУУЧУ.....	152
<i>Нурматов Г.А.</i> МЕСТНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ПОЛЬШИ (краткий сравнительный анализ).....	157
<i>Куканов А., Нуралиева Н.М., Советбеков А.С.</i> РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА В КЫРГЫЗСТАНЕ.....	162
<i>Айтмашова Ж.Т.</i> ЖӨНДӨМДҮҮ БАЛДАРДЫ ИЗИЛДӨӨНҮН КЭЭ БИР ПЕДАГОГИКАЛЫК ЖОЛДОРУ.....	166
<i>Абдуллахамидова Б.Н.</i> НЕКОТОРЫЕ ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В МЛАДШИХ КЛАССАХ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	169
<i>Шерипов Н.Т.</i> ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ СЛУЖБЫ В ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНАХ КР.....	172
<i>Молдалиев Э.Д.</i> УСЛОВИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ ДВИЖЕНИЯ ПО КРИВЫМ В ПЛАНЕ НА ГОРНЫХ ДОРОГАХ.....	178
<i>Тулепбаева К.</i> ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Д.А. КУНАЕВА.....	181
<i>Мурзалиев А.Д., Сельдиев Т.Т.</i> СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСЛОЖНЕНИЙ ПРИ ПРОТЕЗИРОВАНИИ ЗУБОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПЛАСТИНОЧНЫХ И ВИНТОВЫХ ИМПЛАНТАТОВ.....	186
<i>М.Д. Кутуев, С.Ешпулатов</i> ОПТИМАЛЬНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ ОДНОМЕРНЫХ КОНСТРУКЦИЙ.....	190
<i>Г. Дубровин</i> МАГНИТЫ, АНТИМАГНИТЫ.....	198
<i>Заркунов А.</i> ТЫНЫБЕК «МАНАСЫНДАГЫ» МИФТЕРДИН МААНИСИ.....	202
<i>К. Жумакадырова</i> АКЫН С.ЖУСУЕВДИН ПЕЙЗАЖДЫК ЛИРИКАСЫНЫН БӨТӨНЧӨЛҮГҮ.....	207
<i>Т.А. Чаримов, И.Э. Поволоцкая, А.М. Корженков</i> СЕЙСМОДИСЛОКАЦИИ СЕВЕРНОГО ТЯНЬ-ШАНЯ.....	211
<i>А. О. Дюшембиев</i> К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ» В СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.....	230
<i>Г.Э. Джаробекова</i> ИММИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА ЕВРОСОЮЗА.....	233
<i>Н.С. Джапарова</i> НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ НЕДВИЖИМОСТИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	237

Вопросы, связанные с

Айтышова Ж.Т.

ЖӨНДӨМДҮҮ БАЛДАРДЫ ИЗИЛДӨӨНҮН КЭЭ БИР ПЕДАГОГИКАЛЫК ЖОЛДОРУ

УДК 33-338.92

Баштоочу кез
Учур

Практикада жөндөмдүү балдардын окуусун уюштурууну чечмеледе белгилүү дидактикалык материалдарды тандап алуу ирилдөөгө туура келет. Бул материалдардын кээ бир түрлөрү: тесттер, үйрөнүүгө жаткан материалдардын сандык жана логикалык жана математикалык маселелерди элестөөнү байкаруу.

Ал эми балдардын педагогикалык колдонмолоруна жараянын жүрүшү миселеси толук чечилген маселе деп болбойт. Бул жагдайды окуу процессине алып кирүү үчүн эң эле зарыл болгон компонент окуучунун башкалардан бөтөнчө болгон мүнөзүнүн компоненттерин тактоодо турат. Ал компоненттердин бири өзүн өзү баалоо жөндөмдүүлүгүн байкоодо баңталат.

а) Өзүн-өзү баалоонун орто деңгээли. Мындай деңгээлдеги окуучу класста «коргоочу» кызматын аткарган абалда болот, класстантары менен болгон байланышында өзүн ыңгайсыз абалда сезет, өзүнүн интеллектуалдык потенциалынан келип чыгуучу ойлорду, башкалар кабыл албай коюшунан коркот. Айрым учурларда өзүнүн жөндөмдүүлүктөрүн баалай албайт же баалабайт.

б) Өзүн-өзү баалоонун жогорку деңгээли. Жөндөмдүү окуучунун перифекционизми, өзүнүн жүрүш-турушуна өтө аз убакыттарда гана шек саноосу, «комплекттүү баалуулуктарынын толук эместигинин», өзүнүн ишмердүүлүгүндө аз өздөшүүнүн же жок деп билиши.

Өзүн-өзү баалоонун деңгээлдерин психологиялык маалыматтар менен ырастоого төмөндөгүдөй изилдөөлөрдү жүргүзүүгө болот:

1. Баш бармак.

Колунарды бири-бирине жакын алып, бир жумушка, баардыгыңарда белгилүү баш бармактын бирөө сөзсүз үстүң болот. Эгерде сол баш бармак жогоруда болсо, анда сиз-эмоционалдуу адамсыз. Эгерде баш бармагыңыз үстүндө болсо, сиз аналитикалык акыл калыңсына байсыз.

2. (Ведущий палец) Баш бармактуу кез.

Бир белгилүү чекитти тандап, аны ручка же карандаш кармап көздүн ортосуна көкүрөк кезүн жумап, бир көзүн ачып экинчиси жумулуу абалында карайт. Анда «мушка» чекит менен аралашып кетпейт. Эң экинчи көзүңүздү жумсаңыз аралашып, бир аз жылган окшойт. Эгерде мындай учур, биз тиктеп жаткан чекитти ордуна жылбагандай болсо анда ал «баштоочу кез» болуп эсептелет. Кээ бир учурда катардын тешигинен кароо ыңгайлуу. Демек оң баштоочу адамдын туруктуу, катуу мүнөзүн билдирет (кээ бир учурларда агрессивдүүлүгүн көрсөтөт). Эгерде башкаруучу кез сол жак көз болсо жумушак, баш мүнөздүүлүгүн билдирет.

3. Колдорун көкүрөгүң коюу.

Мында негизинен балдарды тынчтанып, колдорун картатүз коюп отуруусун талап кылабыз. Демек, мында балаң сөзсүз бир колу экинчи колунун үстүндө жайгашат. Кээ сол колу үстүндө турса оң

колун көтөрүүнү талап кылабыз. Жогоруга соруу чыкса, анда ал сөзгө жакын, көп сүйлөгөн адам, эгерде оң колу жогору болсо, анда жөнөкөй, боорукер адам болуп эсептелет.

4. Кол чабуулар

Эгерде сиз колунузду чаап жатканда өзүңүз бүрөөк оң колунуз менен чапсаңыз, сиз туруктуу чечкиндүү чыйрак мүнөзгө ээсиз, сол колуң

Кыргызстандагы педагогикалык изилдөөлөрдүн арасында жөндөмдүү балдар педагогикасы аз ирилген аймак болуп эсептелет.

Биз бул маалыматыбызды ушул жетишпестерге токтолобуз.

Макаланын негизги мааниси - жөндөмдүү балдарды окутуу жана тарбиялоо азыркы мезгилде Кыргызстанда актуалдуу проблемалардын бири экендигин көрсөтүү менен бирдикте алы ирилдөөнүн жолдорун көрсөтүүгө аракеттендик.

Ошондой эле макалада жөндөмдүү балдарды окутууда тарбиялоодо атайын жөндөмдүү балдар үчүн программалардын азыгы, жокко эсе экендигин эске алуу менен аларга педагогикалык жактан жардам көрсөтүү жөнүндө баяндалат.

В данной статье освещены некоторые вопросы педагогики одаренных детей.

В педагогических исследованиях Кыргызстана мало разработаны образовательные программы для одаренных детей. Это обстоятельство обуславливает выдвигать изучение состояния воспитания и развития одаренных детей. Педагогика одаренных детей должна предполагать не только создание оптимальных условий для обучения в школе, но и учитывать особенности воспитания.

In this article was equipped some questions about imaginative pupils in pedagogic. There was developed a few educational programmers to the imaginative pupils in pedagogical research in Kyrgyz Stan. This occasion determined move out learning position of education and development imaginative pupils.

нуз менен көбүрөөк аракет кылып кол чапсаңыз, сиз дайыма экиленип кыйынчылык менен, ынжыктык менен чечим чыгарасыз.

Алынган жыйынтыктарды тамгалар менен белгилесек:

- а) Сол баш бармак жогоруда -1
- б) Сол башкаруучу көз -1
- в) Сол кол көкүрөк үстүндө -1
- г) Сол кол менен кол чабуу ыңгайлуураак -1
- д) Оң баш бармак жогоруда -1
- е) Оң башкаруучу көз -1
- ж) Оң кол көкүрөк үстүндө -1
- з) Оң кол менен кол чабуу ыңгайлуураак -1

Бериле

Жөндөмдүү балдар менен иштөө - бул маанилүү жана негизги орунду мугалимдердин жүрүш-турушу ээлейт. Алардын башкаруу даражасы, өзүн-өзү башкаруусу өздөрүнүн спецификалык функцияларына ээ. Алар негизинен күгүлгөн жыйынтыктардын карама-каршылыктарын чечүүгө, булар негизинен жөндөмдүү окуучулардын таануу жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө жардам берет жана ишмердүүлүгүнө, анын реалдуу жетишкендиктерине да жардам берип, өбөлгө түзөт.

Башкаруу контролу. Д.Б. Эльконин көрсөткөндөй, башкарууну контролдоо негизинен окуучулардын операцияларды туура аткаруусунда жана толук экендигинде турат, алар кыймылдын составына киришет. Башкаруунун бир жаңы формасына натыйжалар боюнча башкаруу кирет, башкача айтканда, жыйынтыктоочу башкаруу. Анын функциясы жыйынтыктардын белгилеп үлгү менен кошулуусу. Башкаруунун бул формасы ишмердүүлүктүн процессуалдык жагын чыгымдабайт, ошондуктан башкаруунун бул көрүнүшү менен бирге сөзсүз процессуалдык башкарууну уюштуруу керек.

Башкаруунун бул формасынын функциясы толук экендигин көрсөтүп берүүдө, жөндөмдүү балдардын интеллектуалдык жүрүш-турушу жана ойлоо операцияларын туура жана кезеги менен аткаруусунда. Системалаштырылган күзөтүү, жөндөмдүү балдардын ишмердүүлүгүнүн анализи жөндөмдүү окуучуларга когнитивдик стилдин өзгөчөлөнгөн, башкача түрлөрүн көрсөтүп берүүгө жардам берет. Толук багытты камсыздоо үчүн башкаруунун түрдүү формаларын билүү менен бирге, класстын шартында, аралашкан жөндөмдүүлүктөр менен колдонууда, болгондо да ийгиликтүү колдонууда башкарууга талаптар түзүп берүү керек.

1. Окуучуга ийгиликтүү учурду жана ишенимди түзүп берүү.
2. Мугалим менен окуучунун биргеликте иш алып баруусун камсыздоо.
3. Окуучуга шарт түзүп берүүдөн мугалим өзү татаал шартты же текшерүү ишин тандаосу.
4. Текшерүү процедурасынын формасын окуучуга тандосго мүмкүнчүлүк берүү.
5. Окуучунун жөндөмдүүлүктөрүнө карал, убактылуу факторду эсепке алуу.
6. Окуучуну мажбур кылуусуз эле ориентацияны ишке ашыруу.
7. Билимдин тематикасын эсепке алуу.
8. Кичи группалардын методдорун колдонуу.
9. Педагогикалык шартты өз убактында текшерүү.
10. Окуучуга баанын көтөрүүсүнө кетишпик.

11. Бапталык этаптарда баасыз текшерүүнү уюштуруу.
12. Гумандуулуктун принцибин сактоо.
13. Окуучуну ызыктыруу.
14. Текшерүүнүн максатынын таалим-тарбия максатына туура келүүсү.

Акыл эсиге мүмкүнчүлүгүнөн тышкары, ар кандай адамга тиешелүү болгон перцептивдүү (көрүү, угуу, сезүү мүмкүнчүлүктөрү) элементтердин да таанып билүүдө, окууда мааниси бөлөкчө.

Перцептивдүү элементтер билимди өздөштүрүүнүн инструменттери болуп эсептелет. Угуу жөндөмдүүлүгү жакшы өнүккөн окуучулар 75% чейинки сабактагы материалды эске тутуп калат.

Көрүү жөндөмдүүлүгү жакшы окуучулар 76% чейинки окуган же көргөнүн эске тутушат. Так ойлоого ээ болгондор, колу менен кандайдыр бир нерселерди түшүндүрүүсү керек. Эгер ал сабактын мазмунун жазып отурса анда анын мазмунун андан да жакшы эсте сактайт. Алар бир гана жазуу менен чектелбестен, кошумча сүрөттөрдү белгилерди кылуусу керек. Мээге келген маалымат аркылуу кол кыймылдайт. Синтетикалык эске ээ болгон окуучуларга кыймылсыз эсте сактоо өтө кыйын, ошондуктан алар тынымсыз кыймылда болуусу күзөтүлгөн. Мына ошентип, текшерүүгө, таанып билүүгө жөндөмдүү окуучуларга жалпы мүнөздүү болгон кубулушту билүү зарыл; сый урмат (толук түрүндө) таануу, ийкемдүүлүк.

Эгерде мугалим кандайдыр бир идеяга ыраазы болбосо, ал айтпайт, жөн гана баш ийкеп коёт. Эгер окуучунун ой-пикири башка жакка бурулса, анда мугалим мунун себептерин түшүндүрөт. Ал жекече көз караптарды урмагтайт жана акылдуу окуучулардын таанып билүүлөрүн, умтулууларын тепсебестиги керек. Ошондо окуучулардын өздөрү ой жүгүртүүнүн жолун тан-

доого мумкунчүлүк алынат, проблемаларды чечүүнүн жолдорун көрүү, өзүнүн жана башка бирөөлөрдүн жетишкендиктерин баалоону жетиштер.

Мына ушуга байланыштуу билим көз карашыбыз боюнча текшерүү бул мугалимдин кызматы, жөндөмдүү окуучулардын когнитив ишмердүүлүгүн жогорулатууда жана өнүктүрүүдө турат.

Мына ошентиле:

а) Таануу билүү процессиндеги таануу-жөндөмдүү балдарда процессуалдык жана когнитивдик күнөзгө ээ болуусу керек.

б) Текшерүүнү уюштурууда таануу полифондукту эске алуу зарыл. Ошондой эле, жөндөмдүү балдардын жогорку психикалык өзгүчтөрүнө жана спецификасына ийгиликтүү эмгекчилдиктерин эске алуу.

в) Эгер мугалим дидактикалык сферанын элементтерин эске алса, жөндөмдүү балдардын таануу ишмердүүлүгү эффективдүү болот.

г) Жөндөмдүү балдарда изилдөө ыкмаларын өнүктүрүү үчүн, тесттик текшерүүлөр, текшерүү-коррекция, текшерүү-баышпация жана ал орнатмасын киргизүүнүн маанилүү натыйжалары.

д) Дидактикалык шарттардын системасы жөндөмдүү балдардын таануу ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө жардам берет, мугалим тарабынан функционалдантырылат жана туура бааланат.

Адабияттар

1. Белова Е.С. Одаренность малыша раскрыта, понять, поддержать. Москва-"Флинта", 1998 год.
2. Бурменской Т.В., Служко Е.М., Оларенные дети. Период в анлийского. Москва. Прогресс-1991 год.
3. Доровской А.И. 100 советов по развитию одаренности детей. Москва, из-во РИА, 1997 год.
4. Максудов Т. тахрири остига. Оила этикаси ва психологияси. Тошкент. Укитувчи, 1991 йил.
5. Худайбердиев О.Х. Бошлангич таалим синарари ва кобилчати болаларни танлаш учун илмий-услубий кушанма. Ош, 2002 йил.
6. Вильям Штерн. Умственная одаренность. Санкт-Петербург, 1997 год.
7. Худайбердиев О.Х. Математиканинг бошлангич курсидаги актуал масалалар. Ош, 2002 йил.
8. Худайбердиев О.Х. Бошлангич таалим математикасини укитиш усули. Ош, 2001 йил.

Виталий

Ураш

Э.Худайбердиев

